

дискурс автора тісно переплетений з персонажним дискурсом, наратор начебто підпорядковує собі персонажа.

Дискурсна зона наратора та дискурсна зона персонажа розмежуються за допомогою контексту, де дискурсна зона наратора набуває характеру ремарки. Персонажне мовлення реалізується трьома формами – пряме, непряме та невласне-пряме мовлення. У випадку невласне-прямого мовлення персонажа доволі складним є виокремлення дискурсної зони автора. Оскільки, внаслідок текстової інтерференції текстових зон персонажа та автора, має місце систематичне порушення правил оформлення способів репродукції персонажних висловлювань. Це призводить до появи гібридних форм дискурсної зони персонажа із взаємопроникненням в зону нарації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Собрание сочинений [Текст]: в 7 томах / М.М. Бахтин. - М.: Русские словари, 1996. - Т. 5. Работы 1946-1966 гг. – 567с.
2. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англomовній прозі ХХ століття / Іван Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
3. Бехта І.А. Дискурс наратора в англomовній прозі / Іван Бехта. – К.: Грамота, 2004 – 304 с.
4. Милых М.К. Прямая речь в художественной прозе / М.К.Милых. – Ростов-на-Дону.: Баланс Бизнес Букс, 1958. – 198с.
5. Одинцов В.В. Стилистика текста / В.В.Одинцов. - М.: Высшая школа, 1980. – 263с.
6. Труфанова І.В. Прагматика неособвенно-прямой речи: автореф. дис. д-ра филол.наук: спец.10.02.04. «Германские языки»/ І.В.Труфанова. – Нижний Новгород, 2001. – 20 с.
7. Успенский Б.А. Поэтика композиции / Б.А.Успенский.– СПб.: Прогресс, 2000. – 117 с.
8. Doležel L. Narrative Modes in Czech Literature/ L. Dolezel. – Toronto : University of Toronto Press, 1973. – 154 p.

**Атрошенко Г. І.,
Батанцева Т. А., Нікольська І. С.**
*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

«УКРАЇНА НЕ ЗАБУВАЄТЬСЯ»: ІСТОРИЧНИЙ ХРОНОТОП У ТВОРАХ АДРІАНА КАЩЕНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

Час нинішній, наше сьогодніня – драматичний час незалежної Української держави, коли до краю загострений інтерес до минулого, до витоків нашої державності, культури, традицій, звичаїв.

Час, коли виховання національних почуттів органічно поєднує вільне і широке оволодіння історичними знаннями, традиціями і звичаями з постановкою актуальних проблем сьогодніня.

Час, коли вже зроблено не перші несміливі кроки на шляху здійснення величезної ваги програми – чесного об'єктивного пізнання та утвердження правди про минуле і сучасне нашої багатотраждальної України, нашого такого сильного, а, буває, ніби й слабого, духом народу, відновлення історичної справедливості.

Час, коли «чесне об'єктивне пізнання та утвердження правди про минуле і сучасне нашої України» [1, с. 5] назвемо не першими несміливими, а, скоріше, семимильними

кроками великого розуміння, пам'яті, бажання знати й, по можливості, не повторювати помилок, пробудження національної свідомості.

Мета нашої розвідки полягає у дослідженні історичної прози Адріана Кашенка для дітей як наочного втілення морально-етичного ідеалу, збереження історичної пам'яті, ствердження високих духовних цінностей нації.

Адріан Кашенко (1858 – 1921) – письменник, твори якого протягом багатьох десятиліть не видавалися і повернулися до читачів після тривалого забуття. Його історична проза – то якраз зразки творів, що дають нам, сьогоднішнім, «чесне об'єктивне пізнання та утвердження правди», невмируще почуття національної гідності. Письменник був твердо переконаний, що кожна людина повинна з дитинства мати національну свідомість; він сам уважно придивлявся до сучасного і минулого рідного краю, шукаючи своє місце в житті: «...Мене цікавило питання про те, через що це люди ніяк не упорядковуються так, щоб усім було однаково добре жити і всім було вільно, як то вміли порядкувати наші запорожці...» [4].

І в першому історичному оповіданні «Запорозьська слава» звучить мотив взаємозв'язку історії і сучасності, драматичного протиставлення героїчних часів козаччини буденності, навіть приниженості сьогодення. Адріан Кашенко шукає ті реальні сили, що мають покласти край народному бідванню, задовольнити соціальні й національні прагнення суспільства.

Написане 1919 року, історичне оповідання «Запорозьська слава» сьогодні актуальне, як ніколи. Митець звертається подумки до рідних місць, до подвигів предків, шукаючи натхнення, проймаючись вірою і переконаністю у незламність духу рідного народу. Адріан Кашенко «писав якнайбільше народних, історичних оповідань, бо вони на молодь українську роблять дуже велике враження» [1, с. 7].

Історична проза завжди поєднує пізнавальні та виховні функції, що має особливе значення в період піднесення національних рухів. У творчості Адріана Кашенка найчастіше можна виокремити наскрізні образи, магістральні проблемно-тематичні комплекси, що проходять через кожен твір і концентрують ідейно-тематичний зміст оповіді. Для митця таким життєвим центром завжди був і залишився високий образ України і, насамперед, її історична доля, її шляхи з минулого в майбуття. Особливо це стає відчутним, коли автор звертається до Дніпра – вічної ріки вічного народу, що живе на її берегах, до Січі – вічної слави народу, до Великого Лугу Запорозького – вічного батька Запорозького: «Не зникає щире козацтво! ...Ще не вмерла Україна, поки родить таких соколят!» [5, с. 12], «Великий Луг ...простягався понад Дніпром од Січі аж до острова Хортиці – величній і вічній...» [5, с. 16], «Не віддамо неньки Січі! Ляжем трупом!» [5, с. 18], «Нічого на світі мені й не треба, тільки воля козацька, Запорозжя і вся Україна-ненька, Січ – душа наша!» [5, с. 29] («З Дніпра на Дунай»),

Історична проза Адріана Кашенка включає читача в рух часу, безпосередньо розкриває спадкоємний зв'язок поколінь як заповіт нащадкам, як постановку питань майбутнього.

Історична проза Адріана Кашенка за своєю природою романтично-героїчна, заснована на спробі відродження романтичних тенденцій. Це виявляється і у ставленні до матеріалу, який висвітлюється, і на принципах його відбору і відображення, і в фольклоризмі творів.

Розвиток виразальних засобів фольклорної інтерпретації інформації базується у творах Адріана Кашенка на принципі колективно-суб'єктивного узагальнення. Синекдоха дала можливість в інформаційному відображенні підняти часткове до узагальнення: «За кілька хвилин увесь широкий Дніпро знову почервонів од козацьких жупанів. Залунали понад розлогими берегами великої річки голосні пісні молодого козацтва, й понесли ті пісні по всіх плавнях. По всіх надбережних ярах та байраках сумну звістку про те, що покидають Україну найкращі її сини, вигнані лихою долею, й лишається вона без заступного, покривдженою сиротою» [5, с. 30].

Виділення Адріаном Кашенком у зображуваному предметі якоїсь риси чи ознаки (епітет, метафора) уможливило індивідуалізацію характерів справді народних героїв, які живуть у думках кожного свідомого українця: «Дуже давно колись був завзятий козак Байда. Так він доти бусурманів воював, доти татарські та турецькі землі до самого Дунаю кінми витолочував та вогнем випалював, аж поки його бусурмани зрадою захопили та в Стамбулі біля високої башти ребром за залізний гак почепили...» [5, с. 30], «А то був ще Самійло Кішка, що палив та руйнував за Чорним морем турецькі городи... аж поки вскочив бусурманам до рук. Тоді вони прикували його ланцюгом до галери, ...аж тридцять років пробув у їхній неволі, поки таки зрятувався й ще на Україні гетьманував, Сагайдачний теж славний кошовий і гетьман був Він Кафу, необориму турецьку фортецю в Криму, зруйнував і силу бідних невольників визволив, а Україну звеселив. Про Сулиму ще співають, що Азов турецький біля Дону зруйнував... так того ляхи зрадою взяли та у Варшаві й замордували» [5, с. 30–31], «Кость Гордієнко... незабутній наш кошовий! Пером тобі земля, славний козаچه! Лиха була твоя доля на цім світі... Волю козацьку обстоював дуже й не тільки про Запорозжя дбав, а й про всю Україну піклувався. Щирий лицар був... завзято рубався з ворогами» [5, с. 29].

Порівняльний принцип став для письменника одним із перших засобів посилення тексту. Порівняльність демонструє розвиток історичної художньої інформаційності, бо метафора і гіпербола стали провідними виокремленими тропами, що виражають інформацію на почуттєвому рівні: «На Дніпрі тихо-тихо... навіть дрібної хвилі вітерець не наганяє... Чиста, як люстро, вода Дніпра, що купає в собі золоте проміння пекучого сонця, кучеряві верби, що підступили з обох боків до рідної річки... З правого боку підійшла до Дніпра велика балка. Це Тягинка! Великий острів... Таванню зветься, а на ньому колись давно була турецька фортеця Аслан-Город. ...Тут бусурмани протягали впоперек Дніпра залізні ланцюги, щоб перепиняти та потопляти козацькі байдаки; запорожці понарубують верб, зв'яжуть торок (пліт) та й пустять серед ночі на ланцюги. Ланцюги увірвуться, забряжчать... От турки й думають, що то плывуть запорозькі байдаки, та й ну палити туди з гармат!.. А козаки самі посміхаються» [5, с. 31].

В історичних творах Адріана Кашенка ніби вирізблюються образи-деталі, портрети, характери. Авторська свідомість піднімається до історичної масштабності, глобальності зображення протиріч. Образи характерів і обставин унаслідок їх взаємодії творять цілісні образи долі і світу.

В історичній прозі Адріана Кашенка взаємозв'язок часу і простору відіграє велику роль. У кожному творі вибір автором доміантних часопросторових зв'язків є важливою особливістю його художньої манери, як-от: «На руїнах Січі», «З Дніпра на Дунай», «Зруйноване гніздо» – оповідання про підступне зруйнування останньої Січі Запорозької, втечу козаків на Дунай, трагічний фінал Нової Січі; «Запорозьська слава», «Сіркова могила» – повісті про відважного отамана Івана Сірка, його боротьбу за волю й незалежність України; «Над Кодацьким порогом» – про кошового отамана Січі Івана Сулиму, «Про гетьмана Сагайдачного» – історичне оповідання про гетьмана реєстрового козацтва, полководця та інші.

Історія у прозі Адріана Кашенка для дітей постає як ланцюг конфліктних зіткнень протилежно спрямованих сил. Перебіг подій історії постає перед читачем послідовно у просторі й часі.

У творі «Над Кодацьким порогом», наприклад, вказано час («ще до Богдана Хмельницького») і навіть рік («саме в 1935 році») подій. Про наступність і спадкоємність читаємо: «За своїх молодих літ Сулима придбав собі великого войовничого хисту й завзяття, бо козакував саме під час славних походів гетьмана Сагайдачного. З Сагайдачним Сулима і Кафу турецьку у Криму здобував, і Трапезонт за Чорним морем аж двічі руйнував, і околиці Царгорода огнем випалював... бився з турками...» [6].

Майстерно виписаний автором портрет Сулими: «Велична й могутня була постать запорозького ватажка. Засмагле вітрами обличчя з великими, блискучими очима і

пишними над ними бровами одбивало завязтям, довгі вуси й трохи посивілий оселедець скрашали те обличчя ознаками досвіду й спокою, а срібна булава, що блищала у його дужій руці, нагадувала всім про велику владу запорозького кошового отамана» [6].

Іван Сулима – справжній народний герой, шанує товариство, скликає на раду козаків, вирушаючи на битву з ворогом, шарує козацькі звичаї й традиції («перехрестився на схід сонця...»), поважає старших побратимів, у яких волю й Україну козаки вчать любити («завели пісні про Сагайдачного та про Самійла Кішку»). Автор виписує час за часом (рада запорожців перед походом; «минуло два тижні... готові до походу півсотні чайок»; «ввесь день пливли...»; «на другий день запливли козаки у татарські береги»; «через два дні минули козаки Прогної»; «наблизились надвечір до Очакова»; «пливуть козаки і день, і два, і тиждень...» – як у народній чарівній казці; «попливли до Тамані ... а вітер два тижні не давав ходу») у просторі (Великий Луг, Микитин Ріг, Дніпро, Тавань-острів, Аслан-город, Великий Лиман, Кримські городи Козлов та Ахтіяр, гори Бабуган та Чагир-Даг, Кафа – зі вказівкою про те, що її «сімнадцять років до того зруйнував Сагайдачний», Тамань, річка Дон, Азов тощо).

Врятували багато людей козаки на чолі з Іваном Сулимою, повернули їм волю, з великою честю поховали побратимів, які «віддали життя за братів своїх», відпочили добре, погостювали в Азові і знову – в похід. А коли з честю повернувся до Січі зі своїм військом Іван Сулима, вирішив піти на Кодак і йти війною на поляків. На раді кошовий говорив: «Неправда панує на Україні! Реєстрових козаків все зменшують, ...примушують... наших братів у ярмо запрягати. Нас, запорожців, не визнають за козаків... Церкви православні на уніатські повертають і до унії людей наших утисками примушують... Людей калічать... потопляють човни з людьми, стріляючи з гармат...» [6]. І запитував своїх побратимів: «Чи не час нам, пани-брати, нагадати полякам, що козаки вміють не тільки обороняти їх, але й за честь і права свої стати?» [6].

Коли за два тижні тепер вже гетьман Іван Сулима повів військо до Кодака, козаки мали в серці надію й віру відстояти свою землю від ляхів. Зруйнував Сулима Кодак, «щасливо добув Чигирин, Черкаси та Корсунь, повиганяв звідусюди поляків» [6].

Письменник зображує відважного козака, славного лицаря, мужнього воїна, мудрого гетьмана, який понад усе любить свою землю, волю й побратимів. Тільки зрадою можна побороти такого, з боєм констатує Адріан Кашенко: «Шість тисяч реєстрових ...увійшли у табір запорожців, ...пили й їли разом з Сулимою, а уночі, коли той уже спав, заткнули йому рота, зв'язали руки і одвели до Концепольського, а той сразу ж під великою вартою вирядив його до Варшави» [6]. Коли зв'язаного гетьмана козацького привели у Старе місто на майдан, «не страхався смерті славний козак», адже, як запевняє Адріан Кашенко, «зласкавилася доля до славного лицаря... і не дала йому вмерти з одчаєм в серці: вона послала йому надію, що розбрат між українцями й зрада минуться і між ними запанує єднання» [6].

Актуальними є прикінцеві рядки твору: «Плакали й тужили запорожці, вертаючись з України човнами повз Кодацький поріг, ...що разом з козаками тужив і голосив, сумуючи, як і зараз, про розбрат поміж дітьми України» [6].

В історичних творах Адріана Кашенка для дітей фактологічна основа досить зрима. Часто це ніби просто реальний переказ про історичні події й історичних осіб, наприклад, оповідання «Запорозьська слава». Історичний хронотоп виявляється в авторській оповідності, яка нагадує фольклорні розповіді: «Те, про що я казатиму, діялось за часів Великої Руїни. А сталася та Руїна на Україні ось через що... У такі смутні часи... За часів славного кошового Сірка... Що далі, то далі було... Ой, п'є в Січі козацтво, гуляє... та батька свого, характерника Сірка, славе-прославляє» [4]. Елемент казковості – фольклорне – виступає тут як стилізова, а не домінантно-жанрова ознака (форма суб'єктивізації), як у фольклорних зразках (легендах, переказах тощо). Рівень суб'єктивізації реалістичної основи факту коливается від середньої суб'єктивізації умовно реального факту до мінімальної суб'єктивізації реального факту (В. Буряк) [2, с. 17].

Герой Адріана Кашенка виражає авторське ставлення до дійсності. Це людина з особливо сильними почуттями, з неповторно гострою реакцією на світ, справжній син своєї землі, який понад усе любить волю й Україну.

В. Дончик наголошував, що «у літературі немає суціль ізольованих, відгороджених од материка островів. Явища й процеси, що визначають розвиток одних видів або жанрів, так чи інакше перегукуються з явищами і процесами, які виникають в інших, вони взаємодіють між собою і, зрештою, залежать одне від одного. Дитяча проза теж відбиває загальний стан і рівень літератури, беручи, в свою чергу, участь у формуванні загальної картини» [3, с. 28]. Таку загальну цілісну картину формує Адріан Кашенко у своїх читачів.

Дійсно, авторська свідомість піднімається до історичної масштабності, письменник вміло включає читача у рух часу, плин історії, загострює сприйняття романтичною піднесеністю історичної героїки, яку вкладає в уста своїх улюблених персонажів: [Калиніболоцький – молодому козакові («З Дніпра на Дунай»)] «Знай... другої України на світі немає. Воюючи з поляками, з волохами, угорцями й турками, я багато бачив земель аж до Німецького й Середземного моря. Добре я знаю всю Цесарщину, був навіть у Франції, бо за гроші наймався до французів воювати їхніх ворогів, а скажу тобі, що такого лютого та веселого краю, як наша Україна, ніде не бачив. Знаю я й Дунай весь – добрі на ньому плавні, гарні озера й лимани, але степу біля нього немає... А про таку волю, як отут у нас на Запорозжжі, там ми забудемо й згадувати. ...Україну в серці май!» [5, с. 55].

Отже, історична проза Адріана Кашенка акумулює досвід поколінь, має завжди злободенне значення, оскільки на історію переносяться гостро актуальні ідейні проблеми оцінки і переоцінки вузлових питань розвитку суспільства. Талановиті оповідання письменника, виступаючи в ролі каталізатора, помітно впливають на процес національного відродження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєв В.Г. «Україну на серці май» : [передмова] / [Електронний ресурс].
2. Буряк В.Д. Філософські та концептуальні основи інформаційно-художньої свідомості / В.Д. Буряк. – Дніпропетровськ : РВВ ДДУ, 2000. – 60 с.
3. Дончик В.Г. Повесть для підлітків: традиції та новонадбання // Література. Діти. Час : Збірник літ.-крит. статей про дитячу літературу / Упоряд. В.Я. Неділька. – К. : Веселка, 1976. – С. 19–28.
4. Кашенко А. Запорозьська слава / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portfel.at.ua/dir/k/kashhenko_adrian/zaporozzka_slava.
5. Кашенко А. З Дніпра на Дунай: Оповідання для юнацтва з часів скасування Запорозької Січі / А.Ф. Кашенко. – К. : Веселка, 1993. – 64 с. – (Золоті ворота).
6. Кашенко А. Над Кодацьким порогом / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portfel.at.ua/k/kashhenko_a/nad_kodackim_porogom.

**Атрошенко Г. І.,
Посунько Г. С., Хижняк Т. М.**
*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

РЕАЛІСТИЧНА ОСНОВА ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ ТА СИМВОЛІВ У ПСЕННИХ НОВОТВОРАХ МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ

Загальновідомо, що між літературою і фольклором завжди існував якнайтісніший взаємозв'язок. Народнопоетична творчість надихала багатьох письменників і, навпаки, література впливала на розвиток фольклору. Багато авторських пісень з часом ставали